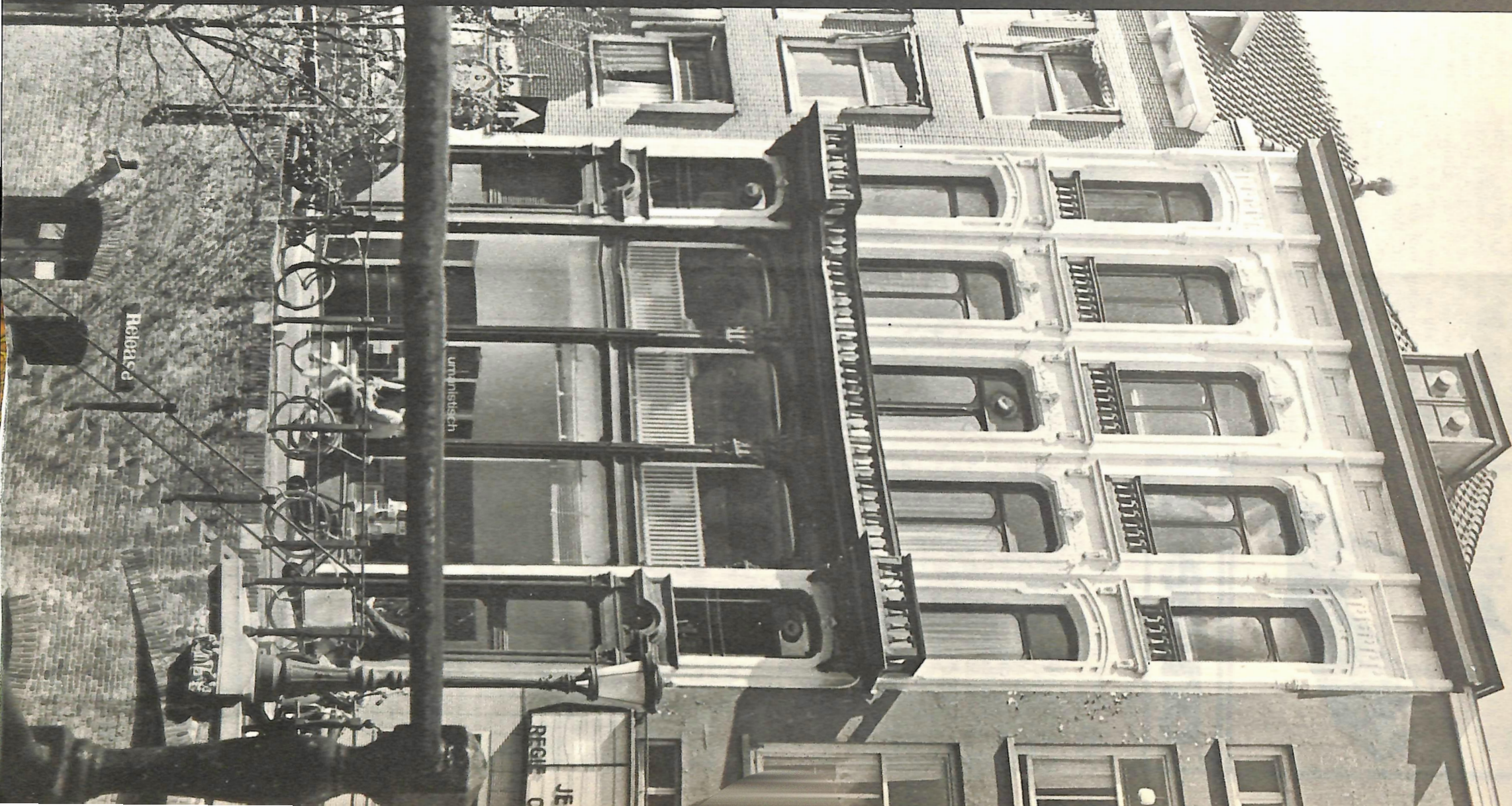

27/11 - Tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond - 10 juni 1972

HUMANIST

FLUOR

Of de Heer Birman zijn stukje in de Humanist van 13 mei j.l. helemaal serieus bedoelt kan ik niet aannemen. Enkele opmerkingen moeten mij echter wel van het hart. Als de vermelde publikatie inderdaad uitgegeven is en dat moet ik op gezag van de Heer Birman wel aannemen, dan komt het mij voor dat het IQ van het publiek waar dit artikel voor bedoeld is ver onder dat van een 12-jarige ligt. Het lijkt me zeer logisch om te pareren met: als God het ons dan toe had willen dienen, waarom heeft hij het dan niet direct in het water gestopt voor ons allen.

Overigens zijn ons naast fluor nog vele andere stoffen gegeven om gezond te blijven. Asperine is goed tegen alle pijnen, zuiveringszout tegen maagzuur, penicilline tegen alle ontstekingen. Waarom deze er niet direct bijgedaan? En o, ja, de anti-konceptiepil, waar nodig ook maar toegevoegd! Een lachertje? nee pure mogelijkheid. Waar blijven we met onze zo hoog geroemde vrijheid als zonder enige wettelijke basis een ieder zonder uitzondering, nodig of niet nodig een medicijn toegediend kan worden. Italië, Frankrijk, Duitsland, Zweden, zij allen lachen ons uit om onze onbenulligheid.

De onschuld van het kumulative natrium-fluoride is nog lang niet aangetoond en wordt ernstig betwijfeld, ook door diverse geleerden van naam. Het is echt geen wonder dat diegenen die zich in de publikaties verdiept hebben menen te moeten twifelen. Hieronder is ook het Franse Ministerie voor Volksgezondheid.

Laten wij verstandig zijn en ons bij twijfel onthouden en het beetje vrijheid dat wij bezitten behouden. Doe zelf wat om cariës te voorkomen! Eet verstandig en snoep verstandig, dan zal er wel een betere weg voor de fluoroverschotten gevonden worden.

J. D. Wannee, Tiel

De Romeins blijven actueel en springlevend

Het is merkwaardig dat het echtpaar Jan en Annie Romein bij een groter publiek vrijwel uitsluitend bekend is als de auteurs van *De lage landen bij de zee en Erflaters van onze beschaving*. Toch schijnt het vorig jaar verschenen *Omzien in verwondering*, die intrigerende en verrassende terugblik van

mevrouw Romein-Verschoor, in zijn soort ook wel een bestseller geworden te zijn. Merkwaardig, ofschoon toch ook wel weer begrijpelijk, want juist in die drie werken ligt de kracht van het echtpaar: schrijven over wetenschap op een zo levendige wijze, dat je die wetenschap voor een groot publiek toegankelijk maakt. Dat zo weinig intellectuelen dat kunnen, is hun zwakte, die voortvloeit uit een soort angst door eenvoudige taal de wetenschap minder 'wetenschappelijk' te maken. Nu klinkt dat onvriendelijker dan ik het bedoel, want het valt inderdaad niet mee moeilijke dingen gemakkelijk te zeggen en daarom is het in dit schrijvende echtpaar te meer te waarderen, dat het dat zo goed heeft gekund zonder in de fout te vervallen de wetenschap zelf te populariseren door de problemen tot eenvoudige schema's terug te brengen. Integendeel, want bij weinig andere auteurs besef je hoe ver wij van een ideale wereld verwijderd zijn, hoe groot de problemen nog zijn waarvoor wij ons gesteld zien, maar tegelijkertijd hoe menselijk die problemen zijn en hoe onjuist het zou zijn ze als een soort natuurwetten te aanvaarden, ze als onaantastbare grootheden te beschouwen.

Hoewel begrijpelijk is het toch jammer, dat velen niet meer lezen dan de al genoemde werken. Ook voor een kleiner publiek bestemde essays bij voorbeeld van Jan Romein vallen op door hun luciditeit. En je kunt je haast niet voorstellen, dat het dit jaar al tien jaar geleden is, dat deze hoogleraar overleed. Veel van wat hij aansnijdt, is nog zo brandend actueel, dat het gisteren geschreven zou kunnen zijn. Dat was eigenlijk het eerste wat mij opviel bij het lezen van de bundel essays die onder de titel *Historische lijnen en patronen*¹⁾ een keuze biedt uit de talrijke opstellen die Romein geschreven heeft. Een humanist zal met grote belangstelling Het offensief-defensief van het christendom in de 20ste eeuw lezen en daarin de vaststelling, ... dat een leven zonder vooruitzicht (...) de behoefte aan godsdienst prikkelt. Als dit waar is, zal de behoefte aan godsdienst, zoals wij die nu kennen, in dezelfde mate afnemen als stoffelijke en geestelijke welvaart eventueel zullen toenemen. Maar terwijl het vrij zeker is dat de materiële nood, hoewel groot, thans afneemt, is het daarentegen niet even zeker dat de geestelijke nood ook zal afnemen. (in 1958)

Wie zal niet met ontroering het essay lezen, dat een eerbetoon is voor Romeins leermeester Huizinga (Huizinga als historicus), van wie hij zegt geleerd te hebben hoe complex de geschiedenis is, hoe véél ingewikkelder dan een mens verstandelijk kan overzien. Trouwens, uit zoveel van deze opstellen blijkt, dat Romein van de betrekkelijkheid van alle dingen overtuigd was zonder daardoor te menen, dat het menselijk handelen geen zin zou hebben. De term marxisme durf ik niet meer te gebruiken, nu ik — als ik het al niet eerder had begrepen — uit de herinneringen van Annie heb gelezen hoezeer haar altijd geërgerd heeft, dat recensenten op grond van Romeins maatschappijvisie a priori een vooringenomenheid meenden te moeten vaststellen, die inderdaad bij de diepe graver die deze historicus was, ver te zoeken is. En toch marxisme, jawel, want waarom zou je de historie als iets kils en onpersoonlijks moeten beschouwen, alsof dat 'wetenschappelijk' of 'objektief' zou zijn, terwijl je je met hart en ziel aan het lot van de mens-

heid verbonden voelt? Subjectief dus toch? Nee, maar wel persoonlijk geladen zijn deze essays en uit de marxistische achtergrond van de auteur is misschien wel zijn drang tot het onderzoeken van de dialectiek in het algemeen te verklaren. Het is niet toevallig, dat Romeins belangstelling in hoofdzak uitging naar de theoretische geschiedenis, want hij zoekt in de chaos naar de ordenende faktor zonder nochtans de oneindige variëteit van de werkelijkheid daarmee te ontkennen. Integendeel, want het kan niet anders zijn dan een 'verandering die duurt en van duur die verandert', de geschiedenis. Ik zou willen, dat veel meer mensen deze essays, de kern van Romeins werk, ter hand zouden nemen dan alleen de historici en de mensen die willen genieten van de heldere stijl en denktrant die hem eigen waren.

Ik heb *Omzien in verwondering*²⁾ wel een paar keer genoemd, maar ik heb het niet ter bespreking bij de uitgever gevraagd. Misschien moet ik u wel zeggen waarom niet. Omdat ik er eenvoudig niet voldoende afstand van kan nemen. Bij het lezen was

h HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van
de stichting 'de humanistische pers'

jaargang 27 nummer 11
10 juni 1972

Redaktrice:
Josephine Vonk

Redaktieraad:
Mevr. P. Hienekamp,
R. de la Rie,
H. J. Roethof,
H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:
F. C. van Soesbergen,
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,
telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet
Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen
en advertenties:

Postbus 114, Utrecht,
telefoon 030- 318145
postgiro 58 t.n.v.
'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:
Nederland, andere EEG-landen,
Suriname en Ned. Antillen f 15,—
Overige landen f 17,50
Losse nummers f 0,75

In dit blad ingenomen standpunten
zijn niet noodzakelijkerwijs die van
het Humanistisch Verbond.

het mij of ik een oude vriendin ontmoette. De problemen en wederwaardigheden die mevrouw Romein beschrijft, heb ik maar ten dele zelf gekend en meegemaakt, maar al lezende kan ik mij niet aan de indruk onttrekken, dat ik er net zo op had willen reageren. En dat bedoel ik met dat gebrek aan afstand: ik kom niet verder dan de constatering, dat die Romeins een ontzaglijk fijn stel mensen moet zijn geweest, en bepaald niet omdat Annie dat zelf zou beweren. Maar in die situatie gaat het er niet meer om of die herinneringen als boek nu goed of slecht zijn. Dat moet u maar nalezen in een uitstekende beoordeling door nog zo'n mens die ik hoogacht, Anton Constandse, die, behorend tot dezelfde generatie als de Romeins, niettemin wel de afstand vond om haar werk te bespreken in Handelsblad-N.R.C. Er hoorden tot die generatie mensen voor wie ik mijn petje heel diep afneem.

En zo kom je in besprekingen altijd weer bij de mensen die de boeken maken en dus bij de schrijvers. Je kunt ook moeilijk de zetter, de drukker, de binder gaan bedenken, als een boek je aanstaat. En toch zou daar af en toe best reden toe kunnen zijn. Laten wij hen dan loven door de uitgever met name te noemen van die voortreffelijke herdruk van *Erflaters van onze beschaving*³⁾: Em. Querido in Amsterdam. Het is een herdruk, nu in één deel, die volledig recht doet aan het belang van dit standaardwerk. En ook hierop slaat de titel van dit betoog: ook die *Erflaters* blijven nog aktueel en hun waarde is nog verhoogd door de toevoeging van een geheel bijgewerkte literatuurlijst. Het grotere formaat van het boek heeft ook het opnemen van een kleine tweehonderd pagina's illustraties mogelijk gemaakt, die bijzonder goed geselecteerd zijn en een functionele ondersteuning betekenen van de tekst. Ach, moet je van een boek de negende (!) druk nog gaan bespreken? Wie weet er dan niet, dat hier zes eeuwen geschiedenis worden beschreven niet in feiten, maar in personen, en dat daar juwelen van portretten bij zijn, alweer zeer persoonlijk geschilderd, maar daardoor juist te boeiender? Het is een waardige aanvulling van de *Lage Landen* (misschien krijgen die ook nog eens zó'n herdruk?), maar ook zonder die 'n rijk bezit. U zou naar de boekhandel moeten snellen, als de voetnoot u niet eerst tot sparen zou aanzetten; maar gaat u eerst even kijken voor u over duurt.

Humanisme en politiek 2

door Piet Blauw

Met veel belangstelling heb ik de bijdrage van onze vriend Lips gelezen, waarvan de inhoud naar mijn mening een wezenlijker bijdrage is voor het karakteriseren van ons humanistisch denken én onze humanistische gedragingen dan de satirische definitie van Cabout.

Naar mijn gevoel vraagt deze ontboezeming van Lips om een nadere uitwerking die, hoe kan het anders, ook van persoonlijke aard zal zijn.

Als ik het goed heb begrepen, is hier van twee dingen sprake n.l.: het levensbeschouwelijk filosoferen én het praktisch verwerkelijken van levensbeschouwelijke uitgangspunten. Het een kun je ofwel alleen ofwel gezamenlijk doen in huiskamer of vergaderzaal, het ander vraagt onherroepelijk een naar buiten treden, een in kontakt treden met je omgeving om te kunnen ervaren hoe deze omgeving hierop zal reageren en of praktische realisatie van verworven denkbeelden mogelijk is.

Waar Lips spreekt over het tot gelding brengen van krachten van vrijheid en solidariteit en vergroting van de mogelijkheden tot persoonlijke ontplooiing, is hij, naar mijn gevoel, in strijd met de verder in dit artikel geponeerde stelling n.l. dat voor humanisten de politieke stellingname een kwestie is van persoonlijke keuze. Natuurlijk willen we niemand verplichten een bepaalde politieke keuze te doen, maar als je over solidariteit spreekt en een maximum aan mogelijkheden tot persoonlijke ontplooiing, dan lijkt mij, er van uitgaande dat dit voor iedereen moet gelden en niet alleen voor mij persoonlijk, dat een politieke stellingname alleen mogelijk is in die richting die een maatschappijvorm nastreeft waar de rechten en mogelijkheden voor ieder gelijk zijn, óók op het economische vlak.

Wij spreken en schrijven onafgebroken over solidariteit en medemenselijkheid, maar dat houdt toch onherroepelijk in, dat wij voor ieder ander dezelfde rechten en vrijheden verlangen als voor onszelf.

Het lijkt mij overigens een algemeen voorkomende gedragslijn in onze samenleving dat we veel meer uitzijn op aanprijzing van eigen standpunten en opvattingen dan op het scheppen van mogelijkheden voor iedereen.

De in vele kringen nog starre afwijzing van reële medezeggenschap is daarvan een duidelijk bewijs. Maar ook onze algemeen gehuldigde opvatting over democratie laat duidelijk zien dat we niet kritisch zijn ten opzichte van opvattingen die met minderheden geen rekening houden. In ons hele politieke en maatschappijbesturende stelsel geldt nog steeds het recht van de meer-

derheid van stemmen inplaats van een vorm van overleg of inspraak, waarbij aan de wensen van de afwijzende minderheid óók wordt tegemoet gekomen.

Kunnen we een vorm van bestuur waarbij volledige realisering van de wensen van de meerderheid (hoe klein soms ook) en een algehele afwijzing van de verlangens van de minderheid (soms óók bijna 50 %) eigenlijk wel democratisch noemen? Naar mijn mening beslist niet en een dergelijke vorm van regeren en besturen is dan ook niet te rijmen met humanisme.

Onze maatschappelijke ontwikkeling is daarvan dan ook wel het duidelijkste bewijs. Het is n.l. zo, dat als je elkaar gaat bestrijden, je van beide kanten een onvermijdelijke basis legt om eigen opvattingen en gedragingen goed te keuren en als enig juist aan te prijzen.

Ga je echter naar een onderling vergelijk zoeken, dan zul je even onvermijdelijk ontdekken dat óók een kritische beoordeling van eigen, tot dusver gehuldigde standpunten en moraalopvattingen onvermijdelijk is. Dit is dan ook de enig juiste basis om tot goede, voor iedereen, aanvaardbare oplossingen te komen en wordt mogelijk daarom door zovele groeperingen gemeden als de pest. Ook op het internationale vlak is het vooral de angst om eigen opvattingen te kritiseren en zondig overboord te zetten die remmend werkt op het bereiken van resultaten. Zowel in de Oost-West-verhouding als in onze relatie met de zgn. derde wereld komt heel geen verbetering omdat we van beide kanten weigeren te erkennen dat we het verkeerd aanpakken stompweg omdat onze politieke en onze maatschappelijke grondslagen frustratieprodukten zijn. Zolang we niet bereid zullen zijn om eigen opvattingen te laten kritiseren en zelf te kritiseren én wat onjuist blijkt te zijn en wat remmend werkt dan ook overboord te zetten, zolang zullen we in de startblokken blijven steken. Een typering die ik buitengewoon duidelijk vind voorzover het betreft de aanduiding van onze plaats in de samenleving, die overigens niet alleen geldt voor het humanisme c.q. het Humanistisch Verbond, maar voor alle maatschappelijke stromingen tot en met het westelijk en het oostelijk blok en de derde wereld. Waarbij dan de een er politiek wat reëler voor zit, maar economisch helemaal fout, de ander economisch wat reëler en politiek wat irreëel en de derde op beide terreinen mogelijk wat ónmogelijk zit, zij het dan ook voor een deel als gevolg van inmenging van de beide anderen.

¹⁾ Jan Romein: *Historische lijnen en patronen*. Een keuze uit de essays — ISBN 90 214 2044 9 — Querido, Amsterdam, 1971, f 34,90.

²⁾ Annie Romein-Verschoor: *Omzien in verwondering*, 1 en 2 — ISBN 90 295 3598 9 en 90 295 3599 7 — Arbeiderspers, Amsterdam, 1971, f 16,50 per deel.

³⁾ Jan en Annie Romein: *Erflaters van onze beschaving*. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen — ISBN 90 214 2028 7 — Querido, Amsterdam, f 49,—.

Polen, land van Giereks en Wyszinski's

door Pszisko Jacobs

Versteend verleden

Czestochowa is het belangrijkste bedevaartsoord van Polen. De Jasna Góra wordt jaar in jaar uit door duizenden bezocht. Zij komen om het portret van de Zwarte Madonna te eren. De overlevering wil dat het is geschilderd door de Heilige Lucas en dat het eens het bezit was van Karel de Grote. De verdediging van dit heilige voorwerp tegen de Zweedse troepen in de zeventiende eeuw gaf de Polen weer moed en voerde tot de redding van land en volk.

De Jasna Góra, als vesting die tegelijkertijd klooster en kerk is, symboliseert voor de Polen de eeuwenlange strijd voor het behoud van natie en geloof. De nuchtere beschouwer ziet een grote stenen heuvel, waarop een kerk met een weelderig interieur en met vele offerblokken, een museum waarin de mensen van heden figureren als mensen uit het verleden. Alles is een beetje onwezenlijk, zo niet onecht, vooral nadat men de kraampjes halverwege is gepasseerd: toonbeelden van de commercie in geloof en vroomheid, in religieuze voorwerpen van een smakeloze lelijkheid bovendien. Maar hoe nuchter de beschouwer ook is, hij komt onder de indruk van dit versteende verleden en vooral van de bedevaartsgangers die voorbij marcheren, bezweet, moe, smerig van het stof, maar hardop biddend of zingend en met extatische blikken omhoogstarend naar het doel van hun tocht bovenop de Jasna Góra, en knielend om weer en weer te bidden, de grote houten kruisen kussend.

Kerstening van Polen

Onder het 'Teken des Kruizes' werd Polen duizend jaar geleden van een verzameling hertogdommen tot een rijk dat in macht en omvang groeide tot aan het midden van de zeventiende eeuw. De eerste verbreiders van het geloof waren Franse monniken, afkomstig van de Sorbonne. Evenals in andere landen in die jaren ontwikkelde zich het culturele leven onder de vleugels van de Kerk. Sindsdien heeft zich in Polen in dit opzicht betrekkelijk weinig veranderd, ondanks de stichting van universiteiten, ondanks de aan tragiek zo rijke historie, ondanks opstanden, oorlogen, bloei, ondergang en wederopstanding. Of zou hier misschien gezegd moeten worden: dank zij al die gebeurtenissen? Niet alleen dat het geloof een grote vertroosting gaf in alle leed en narigheid, het gaf ook gestalte aan de primitieve agrarische samenleving.

Al vertoonde de kerstening op zichzelf een beeld dat in grote trekken gelijk was aan dat in andere landen, er was toch een beïndrukkend verschil. De Inquisitie heeft er ei-

genlijk nooit bestaan, er is nimmer een doodvonnis uitgesproken wegens ketterij. Toen op koning Zygmunt Augustus druk werd uitgeoefend om de Reformatie krachtiger te bestrijden, moet hij hebben gezegd dat hij weliswaar koning was over de mensen maar niet over hun geweten. Vooral in de zestiende eeuw was het Poolse rooms-katholicisme binnen het geheel van de Kerk van een bijzonder verlicht en hoog intellectueel niveau.

Kerk de enige macht

Doordat Polen zo lang een agrarisch land bleef — met opvallend feodale trekken bovendien — waren er voor de kerk vrijwel geen tegenhangers en zeker geen echte tegenstanders. Wrijvingen en botsingen die (kunnen) leiden tot vooruitgang bleven goeddeels uit. De kerk als instituut stond voor bestendiging van de economische en sociale verhoudingen. Of duidelijker: de kerk heeft dan wel veel bijgedragen tot het voortbestaan van het Poolse volk, haar rol was echter altijd een behoudende, een konserverende. Dit heeft mede verhinderd dat Polen een modern land werd, ook en vooral in economisch opzicht.

In zo'n belangrijke kwestie als de landhervorming koos de Poolse geestelijkheid stevast de zijde van de szlachta (adel), dus voor het sterk feodaal getinte grootgrondbezit. En juist de handhaving van dit laatste hield in dat een burgerij niet kon ontstaan en dat bovendien — later — de moderne industriële ontwikkeling nooit een echte kans kreeg: de zestiende eeuw duurde in Polen tot in de twintigste eeuw. Behalve dus dat het Poolse volk nagenoeg geheel werd gekerstend, had de kerk een buitengewoon grote invloed op maatschappelijk gebied. Zonder te overdrijven kan men stellen dat die invloed werd tot een allesomvattende sociale macht. Men kan — simplificerend — zelfs zeggen dat de kerk de enige macht werd. Voor de sociale ontwikkeling in zijn geheel is een dergelijke eenzijdige machtsvorming altijd ongunstig.

Dit was zeker het geval waar het een land als Polen betrof. De betekenis van de adel nam af, de kerk bleef, een minieme burgerij ontstond, een zeer beperkte arbeidersbeweging groeide, het leger nam toe in betekenis, Pilsudski kwam met zijn diktatoriaal bewind, de kerk bleef, bleef ook die zij sedert de middeleeuwen was geweest, de sowjetisering van het land vond plaats, de kerk... maar hier begint voor het eerst in de Poolse geschiedenis een wezenlijke verandering.

Kommunisme in de rol der bourgeoisie

Om het hier wat al te concies en stellig te weinig genuanceerd te formuleren: het huidige regime vervult een rol die elders werd vervuld door de zogenaamde derde stand en zijn epigonen, de bourgeoisie of burgerlijke klasse. Het gaat hier om de rol van wegbereider en bringer van de industriële economie. Dat dit in Polen gebeurt onder de banieren van het zogenaamde kommunisme is eigenlijk van sekundaire betekenis. Men zou bijna kunnen spreken van een historische toevalligheid. Hoewel een en ander heet te geschieden in naam van de arbeidersklasse, vindt dus in feite een 'doodgewone' en in ieder geval reeds eerder vertoonde economische omwenteling plaats. Of en in hoeverre een dergelijke economische modernisering in deze vorm onontkoombaar was, laten wij hier in het midden. Echter vanzelfsprekend is dat het gebeuren voor velen der betrokkenen van tragische aard is. De Polen zijn echter gewend aan tragiek, althans voorzover hieraan te wijzen valt.

Bovendien ervaren zij zowel de leiding van de kerk als die van de staat als twee machten ver boven en buiten hen. De geringe mate van medebeslissen in godsdienstige en in maatschappelijke aangelegenheden is voor hen een historisch erfdeel: het was altijd zo.

En de democratie?

Voorzover er sprake is van democratie in onze betekenis van het woord, komt deze op dit moment stellig niet van kerkelijke zijde. Treedt hierin geen verandering op, dan is het niet moeilijk te voorspellen dat de in gang gezette ontkerstening zal voortgaan. Een volk dat vele, vele jaren in hongersnood heeft geleefd — denk eens aan de miljoenen landloze boeren in de dertiger jaren — gaat kwantitatief denken. Hiermee is bedoeld dat men allereerst verlangt naar meer voedsel, meer kleding, meer woonruimte. In dit opzicht heeft het huidige regime belangrijke pluspunten geboekt. Met uitzondering van de laatste jaren is men er in geslaagd in materieel opzicht een opgaande lijn aan te houden. De visie dat de Polen 'zuchten onder het juk' en 'dorsten naar vrijheid' is zo niet onjuist, dan toch sterk overtrokken.

Vrijheid en welvaart zijn relatieve begrippen, ook al bestaat er ongetwijfeld een absolute kern. De westelijke beschouwer moge menen dat bij ons de vrijheid en de welvaart groter zijn dan daar, de Polen ervaren op dit moment in de eerste plaats dat zij het door de bank genomen beter hebben dan vroeger.

Spiegel der cijfers

Cijfers zijn misschien een afspiegeling van de werkelijkheid, zij zijn in geen geval de werkelijkheid zelf. Hoe gebrekkig cijfers dus ook helpen ons een beeld van de realiteit te vormen, zij zeggen ons toch wel iets. Dat kerk en volk in Polen altijd nauw verbonden zijn geweest, blijkt uit het grote aantal geestelijken dat is omgekomen tijdens

de Duitse bezetting. Gevangen genomen werden ongeveer 5500 priesters, monniken en nonnen. Hiervan werd bijna de helft vermoord.

Dat zelfs het na-oorlogse regime terdege rekening hield — moest houden — met het bestaan van de kerk blijkt onder meer uit de restauratie en uit de nieuwbouw van kerken. Gerestaureerd werden onder toezicht

en met financiële steun van de staat ruim 5000 kerken. Van een kleine 1000 moesten de gelovigen de restauratie geheel uit eigen middelen bekostigen. Enige tientallen nieuwe kerken werden gebouwd. Het totale aantal kerken en vooral kerkjes bedraagt ruim 10.000 — voor de laatste oorlog ongeveer 6000.

De kerk bezit nog altijd 64.000 hectare grond. De staat betaalt voor een belangrijk deel de salarissen van de geestelijken. De aantallen priesters, monniken en nonnen zijn vergeleken met de vooroorlogse periode ongeveer verdubbeld.

Per jaar worden er ongeveer 200 katholieke boeken uitgegeven. Er zijn ongeveer 50 bladen en tijdschriften, waarvan drie weekbladen en een dagblad. De kerk heeft een eigen universiteit, Lublin, met een kleine 2000 studenten en enige tientallen seminaria.

Deze cijfers stammen goeddeels uit officieel-poolse bron. Hoewel zij nergens bestreden worden, kunnen zij overdreven zijn. Maar met stelligheid kan worden gezegd dat het kerkelijke leven in Polen nog altijd van grote betekenis is.

Poolse volk geen deelgenoot

De Polen zullen nog heel lang een katholiek volk blijven. De kerkelijke machthebbers echter geven er steeds weer blijk van de tekenen des tijds niet te verstaan. De gelovigen zijn voor hen objecten. De arrogantie van de hoge geestelijkheid is nauwelijks minder dan een eeuw geleden. Hun grote leider is Wysinski, de man die verklaarde dat geboorteregeling gelijk stond met genocide.

De strijd tussen enerzijds staat en partij en anderzijds de kerk duurt voort. Het is een strijd om de macht. De Poolse mensen zijn er aan onderworpen, zijn geen deelgenoten. Afgestoten door aan de ene kant de onwrikbare formatie van staat en partij en aan de andere kant de verstarde, kille kerk vervallen zij tot onverschilligheid. Deze wordt slechts een enkele maal doorbroken.

In wezen trekken partij en staat voordeel uit de omstandigheid dat de gelovigen zo onderworpen zijn aan de kerk. Wel is het dan zo dat het regime via de kerk of als het niet anders kan in samenwerking met deze een greep op de gelovigen beoogt. De kerk werkt niet mee, integendeel, worstelt om handhaving en uitbreiding van eigen macht. Het kan niet anders of in en door de industrialisatie zullen de Polen zelfbewuster en kritischer naar beide richtingen worden. Maar op dit ogenblik wordt de grauwheid van hun bestaan nauwelijks doorlicht. Er is geen arbeidersbeweging, er is geen vakverbond, er zijn praktisch geen opstandige studenten, er zijn geen recalcitrante jonge priesters, er bestaat ternauwernood iets van zelforganisatie. Er zijn alleen Giereks en Wysinski's voor hen. De enkele opstandigen en de christussen blijven vervolgd door deze lieden en nagenoeg onbegrepen door hen voor wie zij opkomen.

Pszisko Jacobs

Vanuit de bergen is zij gekomen, met een zware stok en met zware kleding aan — zij slaapt 's nachts buiten — de rozenkrans gaat door haar vingers, ook nu nog, na haar bezoek aan het Heilig Oord, rustend op de stenen trap.

Kloosterkerkje in de grote Poolse laagvlakte (Pieczyńska)

Wie niet?

door Paul Kruyswijk

VARA-Aktie en humanisten

'Sedert m'n dochter met die werkman getrouwd is, heb ik met haar ook al het kontakt verloren', zegt Sophie. Ik kijk naar Joop, een andere deelnemer in 't gesprek, metaalbewerker van beroep. Dan begint hij over de jongerenklub waar hij uitgeraakt is; naar zijn gevoel omdat hij minder schoolontwikkeling heeft dan de anderen. Hij voelt zich in de steek gelaten, opzij gezet door mensen in de stijl van Sophie, zoals ze daarnet over 'die werkman' praatte.

Er waren nog anderen in de groep, in totaal zeven. Bijgekommen omdat ze alleen staan, en ontmoeting met anderen zoeken.

Er viel heel wat op te helderen, en uit te vechten, dat van Joop en Sophie was nog maar in het begin.

Het HV heeft al jarenlang gespreksgroepen, later ook ontmoetingsgroepen georganiseerd. Voor sommigen betekent het een antwoord op eenzaamheid, voor anderen een stimulans tot bewustwording of tot aktie.

Alleen, het blijft op beperkte schaal, je bereikt enkele honderden. Terwijl je vermoedt en telkens weer merkt dat er duizenden zijn die kontakt willen maar niet over de drem-pel kunnen heenkomen.

Eindelijk wijder

Het is de tv die hier ruimte heeft gebracht. Die breekt door muren heen de huiskamers binnen.

In enkele uitzendingen onder de titel 'Wie niet?' heeft de VARA mensen laten spreken, die zich alleen voelen, en daar iets aan willen doen. De een zoekt vrienden voor het weekend, de ander een levenspartner, een derde heeft een klub gevonden.

Kijkers kunnen zich opgeven voor ontmoetingsgroepen. Aanmeldingen worden per computer gesorteerd naar gelang van woonplaats en soort van wensen.

De VARA heeft intussen de aktie overgedragen aan een zelfstandige stichting: 'Tussenmenselijke kontakten' in Driebergen. Wij hebben daar een gesprek gehad met Bert van Dijk en Maarten van der Loo, die het werk landelijk begeleiden.

Op de eerste twee uitzendingen zijn ca. 6000 aanmeldingen gekomen. Voor 3200 van dezen zijn al groepen gevormd, aan de anderen is bericht, dat het enkele maanden zal duren eer men de eerste stroom heeft verwerkt.

6000 - 600 - 60

Als je kennismakingsgroepen vormt van ca. 10 personen, komen er dus in eerste ronde 300, en later nog eens 300 groepen. Ieder met een 'kontaktpersoon' om het verband

te bewaren.

Ca. 10 kontaktpersonen komen per rayon bijeen onder leiding van een 'coach'. Er zullen 60 coaches nodig zijn, de eerste groep van hen is al enkele malen landelijk bijeen geweest.

Het HV zou tientallen van deze 'kontaktpersonen' kunnen leveren, en ook wel enkele coaches. Op onze lijst van medewerkers in de plaatselijke geestelijke verzorging heb ik een aantal namen aangestreept, die mijns inziens geschikt zijn, als ze zouden willen. Maar ook buiten deze dienst kunnen er lezers van 'Humanist' zijn, die zich willen opgeven als medewerker, of als deelnemer aan een groep.

'De mensen kunnen het zelf'

Dat was een uitspraak van de leiding in Driebergen. Zij wil geen 'zielige' mensen betuttelen, maar een stuk praktische dienst verlenen voor een gewoon menselijk belang: bewust maken van onnodig isolement en van mogelijkheden om eruit te komen. Bemiddelen tot kennismaking in groepjes met mensen die ongeveer hetzelfde willen.

Na die kennismaking zal elke groep zelf gaan bepalen, wat men ermee doet. Er zullen wel zeurders tussen zitten en betweters, baasspelers en steunzoekers — maar niemand hoeft toch vastgepind te worden op zo'n karaktertrek?

Toch zal dat wel gebeuren. Sommige deelnemers, die tevoren al moeilijk relaties legden, zullen hier opnieuw hun neus stoten of anderen van zich afstoten. Veel zal afhangen van de kontaktpersonen en van hun training door coaches. Ik vrees, dat we zelfs voor die eerste 3200 aanmeldingen niet voldoende toegerust zijn. Een aantal groepen zal wellicht spoedig uiteenvallen. Had men er dan niet aan moeten beginnen?

Dat ligt maar aan je bedoeling. De VARA had geen andere pretentie, dan duizenden mensen die in een bepaalde soort isolement zitten ervan bewust te maken dat meer kommunikatie mogelijk is; en hen daartoe van dienst te zijn. Als dan later een tekort zou blijken in verdere opvang en uitwerking, is dat een spoorslag om méér te gaan doen. Tekortschieten bewijst — nu al — hoe nodig het was dat deze zaak aan het rollen werd gebracht.

Leeg en zinloos

'Tussenmenselijke kontakten' — waartoe? Mankeert het de mensen niet veel meer aan een doel, zijn ze niet dáádoor alleen? Ook dat. Het is ons te doen om een creatief bestaan. De ekonomie van blinde groei, leidt naar ineenstorting. Beperking en evenwicht zijn nodig, willen we verder groeien: per-

soonlijk, sociaal en kultureel.

Menselijke kontakten krijgen meer zin door samenwerken aan het leefklimaat, maar ze bepalen dat klimaat ook mee. Waar mensen, o.a. door die overspannen ekonomie, vereenzaamd raken, is het bevorderen van ontmoeting op zichzelf al een bijdrage tot het milieu. Maar genoeg is het niet.

Wij zullen onze visie moeten inbrengen, anderen ook. Niet doordrijven of overheersen, maar kijken wat er te combineren valt: samen iets doen, of ieders eigen doen met elkaar uit te wisselen.

Dat sommigen saai zijn, anderen lastig, is geen reden om je terug te trekken. Maar juist om erop in te gaan, elkaar op te roepen zonder te dwingen.

Hoe aanmelden?

Voor wie wil meedoen als deelnemer, als kontaktpersoon of als coach, is het adres: 'Stichting Tussenmenselijke kontakten' postbus 66, Driebergen. Zoals gezegd, door de grote toevloed kan het even duren eer u bijeengeroepen wordt. Mede daarom verdient het aanbeveling uw bereidheid ook aan ons te melden: Oude Gracht 152, te Utrecht, t.a.v. schrijver dezes.

In sommige gevallen kan dat aanleiding zijn, reeds vanuit onszelf een groep te starten, of u bij een reeds van onze kant bestaande groep uit te nodigen. Bovendien is het misschien mogelijk, deelnemers van deze werksort zo nu en dan bijeen te roepen om ons te bezinnen op het humanistisch perspectief.

'Keurige mensen, maar ...'

Dit komt uit een brief, zoals we er herhaaldelijk krijgen op het Centraal Bureau:

'...niet dat ik met problemen zit. Je woont goed in een flatwijk. Allemaal keurige mensen en je zegt elkaar gedag op de trap. Maar toch mis ik iets. En nu hoorde ik voor de tv dat er door humanisten zoveel gedaan wordt. Voor gevangenen en zieken en zo. Maar voor gewone mensen wordt blijkbaar niets gedaan ...'

Ach nee. Wat is gewoon? En waarom doe je dan zelf niet iets? Wij kunnen alleen wat dienst verlenen. Dat doen we voor duizenden. Maar voor tienduizenden was onze arm tekort.

Dat wordt nu weer een stukje beter. Door samenwerking met anderen. En dat laatste is een winstpunt op zichzelf.

Binnen de Katholieke Volkspartij is al weer geruime tijd een discussie aan de gang over de koers die deze partij als 'brede volkspartij', al dan niet samen met andere confessionelen, zal gaan varen. Partijvoorzitter De Zeeuw en de voorzitter van de tweede kamerfractie Andriessen hebben het daarbij met elkaar nogal moeilijk (gehad) over de kwestie of zo'n brede volkspartij wel of niet open zou moeten staan voor humanisten, waarbij het zelfs de vraag was of men de humanistische inspiratie nu wel gelijkwaardig kon noemen aan de christelijke inspiratie.

Humanisten hebben zich over deze schermselings binnen de K.V.P. (overigens ook in andere confessionele partijen zijn soortgelijke gesprekken al aan de orde gesteld) om een aantal redenen kunnen verbazen, een enkeling heeft er zich misschien zelfs wel aan geërgerd.

In de eerste plaats wekt zo'n discussie verbazing omdat zij wordt gevoerd 'over u, maar zonder u', want voor zover bekend zijn de laatste tijd geen humanisten gepolst hoe zij eigenlijk tegenover dit vraagstuk staan. Maar wie daarop let is een kniesoor. Van veel wezenlijker aard is de vraag of de humanistische inspiratie en de christelijke inspiratie 'gelijkwaardig' en onder bepaalde omstandigheden misschien onder één noemer te brengen zijn.

Het is al weer vijftien tot vijftientwintig jaar geleden dat het georganiseerde humanisme in Nederland, het Humanistisch Verbond, moest vechten om een plekje onder de zon. De weerstanden van de zijde van de kerken tegen het Verbond waren bijzonder groot; de argumenten tegen dat verbond waren niet altijd even prettig, nog afgezien van het feit dat ze niet juist waren. De kerken wilden het humanisme het liefste voorstellen als een verwerpelijk nihilisme, daarmee voorbij ziende aan het gegeven dat juist het Humanistische Verbond zijn oprichting in 1946 te danken had aan de dringende wenselijkheid een barrière op te werpen tegen het werkelijke nihilisme in de naoorlogse tijd en uit de behoefte buitenkerkelijken — veelal mensen die teleurgesteld de kerk de rug hadden toegekeerd — een voor hen aanvaardbaar normensysteem te presenteren, een houvast in het leven.

Die emancipatiestrijd van het georganiseerde humanisme in Nederland ligt al weer geruime tijd achter ons. Het Humanistisch Verbond is een door de kerken aanvaarde partner; op velerlei terreinen werkt het Humanistisch Verbond samen met organisaties op confessionele grondslag.

En in zoverre doet de huidige discussie binnen de K.V.P. wat oudbakken aan, dat de vraag of samenwerking tussen confessionelen en humanisten mogelijk is in de praktijk

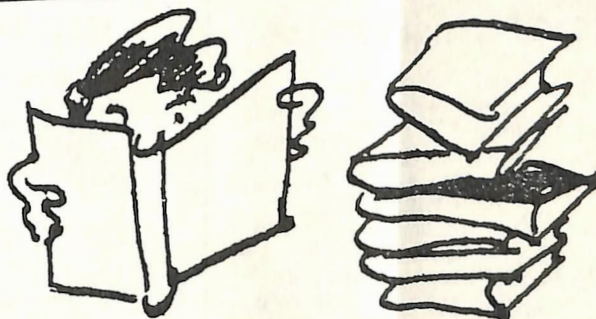
al jaren met een 'ja' wordt beantwoord. Nu betekent samenwerken natuurlijk geenszins dat men ook dezelfde is. Voor wat confessionelen en humanisten aangaat, zij zijn allermint dezelfde. Hun fundamentele uitgangspunten zijn zo anders, dat men wel haast kan spreken over 'andere mensen'. Waar de christelijke inspiratie zijn bronnen vindt in God en de Heilige Schrift, en daar zijn normen aan ontleent, kan geen humanist zich herkennen. De humanistische inspiratie is van gans andere oorsprong, stelt de mens centraal en beroept zich niet op het bovenwereldlijke, maar op de menselijke rede, het verstand.

Is het niet erg onredelijk een poging te doen om na te gaan of het ene uitgangspunt 'beter' is dan het andere? Is het niet aanmatigend wanneer de weegschaal van de K.V.P. de (on)gelijkwaardigheid van die twee wil vaststellen? En dan kan men zich bovendien nog afvragen of het zoeken naar deze 'steen der wijzen' in de politiek binnen enkele jaren niet erg achterhaald zal blijken te zijn.

Een brede volkspartij die aan zijn toegangspoorten eerst de geloofsbrieven wenst te discussiëren van hindoeïsten, islamieten, boeddhisten of humanisten zal dat waarschijnlijk tot in lengte van dagen doen 'over hen, maar zonder hen'.

Pim Elferich

Zomer pakket

Halfweg 60-80 f 10.--	zomerprijs f 4.95
Sex f 3.90	zomerprijs f 2.25
Jezus van Nazareth f 2.95	zomerprijs f 1.95
	f 9.15

EXTRA KORTING van 10 % bij bestellen van het hele zomerpakket ineens.

DE
DAG
●
LIGT
NOG
VOOR
ONS

Een aantal vooraanstaande humanisten in binnen- en buitenland verleenden hieraan hun medewerking door hun bijdragen. De buitenlandse artikelen zijn in het nederlands vertaald.

Gebonden f 14,90; ingenaaid f 11,90; 214 blz.

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

VERKLARING VAN HET HOOFDBESTUUR VAN HET HUMANISTISCH VERBOND INZAKE ABORTUS PROVOCATUS

De voorgenomen wettelijke regeling van de abortus-provocatus geeft het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond reden zijn standpunt daaromtrent bekend te maken.

Het hoofdbestuur stelt voorop:

1. De humanist streeft er naar bij te dragen tot en mede te werken aan de ontwikkeling tot grotere mondigheid en zelfstandigheid van de mens in onze samenleving. Dit brengt mede het bevorderen van zelfstandige oordeelsvorming en het vrij beslissen over zaken van hoogstpersoonlijke aard — en zwangerschap is zulk een zaak bij uitstek — zonder belemmering door vooroordeel of door angst. De veelgebruikte slagzin 'abortus is moord', een slagzin welke een gecompliceerde werkelijkheid op vervalssende wijze vereenvoudigt, moet als weergave van een dergelijk vooroordeel worden aangemerkt.
2. Vastgesteld moet worden dat in de historie van de mensheid, in alle samenlevingen, is gegrepen naar het middel van abortus-provocatus door de vrouw in nood en dat belemmerin-

gen van wettelijke aard tegen het verlenen van bijstand daarbij door medisch bevoegden ernstige gevaren met zich mede heeft gebracht. De overheid heeft tot taak de lichamelijke en geestelijke gezondheid te bevorderen en er voor te waken dat schaden kunnen worden aangericht door medisch onbevoegd handelen.

3. Het is een misvatting te menen dat vrouwen die hun zwangerschap willen onderbreken daartoe lichtvaardig besluiten. Een ongewenste zwangerschap brengt elke vrouw in een bijzonder moeilijke probleem-situatie en het besluit om een zwangerschap niet te voltooien kost altijd veel innerlijke strijd tengevolge van met elkaar strijdige gevoelsoverwegingen. Zo de overheid ten deze een taak heeft, dan is het dat het verlenen van hulp en bijstand bij de besluitvorming voor degenen die deze werven wordt bevorderd.

Deze vooropstellingen leiden tot navolgende oordelen:

Het onderbreken van zwangerschap als laatste middel om geboorte van een niet gewenst kind te voorkomen moet blijven voorbehouden aan de vrije beoordeling van de rechtstreeks belanghebbende vrouw. Deze dient — zo nodig — daarbij te kunnen worden geholpen. Wettelijke regelingen mogen niet tot gevolg hebben dat gevaren voor lichame-

lijke en geestelijke gezondheid ontstaan. Het is dan ook van groot belang dat belemmeringen voor artsen om aan uitvoering van abortus-provocatus mee te werken uit onze wetgeving verdwijnen. Er bestaat ook geen grond waarom — anders dan bij alle andere medische verrichtingen — bij abortus-provocatus de arts aan wettelijke regelen zou moeten worden gehouden.

Overigens rust op de arts de plicht, zoals bij elk ander medisch handelen, de grenzen van het medisch aanvaardbare risico van hetgeen van hem wordt gevraagd, zelfstandig te beoordelen.

Hij dient ook, juist hier, zijn patiënt alle nodige begeleiding te bieden, waaronder begrepen verwijzing naar een andere arts, indien zijn levensovertuiging hem deze hulpverlening verbiedt. Van de artsen, die regelmatig in de uitoefening van hun beroep besluiten moeten nemen, samenhangend met leven en dood, mag met vertrouwen worden verwacht dat zij ook bij de abortus-provocatus hun weg zullen vinden.

Herwig Hensen

DEZE AARDE, WIJ HEBBEN ZE OPGEBRUIKT

Deze aarde, wij hebben ze opgebruikt:
grond, wateren, beemden, bomen,
de vrucht die smaakt, de bloem die ruikt,
en 't land waarvan wij dromen.

Wat geven wij onze kinderen mee
behalve spreuken en kogels?:
niet eens het zuivre zout van de zee
en 't zingen van de vogels.

Maar wél het gif en het haastige kruit,
en haat die alom kan passen.
Sindsdien doven de lentes uit
en dorren vroeg de grassen.

Belofte slaat over in ongeduld
voor wie geen hoop meer bewaren.
Wat zijn wij onder zoveel schuld?:
bedriegers of barbaren?

Uit Papieren vogel op de hand

Nijgh & Ditmar, 's-Gravenhage - Rotterdam, 1971

Achter het pseudoniem Herwig Hensen gaat de docent in de wiskunde en in de dramaturgie Flor Mielants schuil (Antwerpen, 22.1.1917).

Na een paar onrijpe bundels (*Verzen*, 1935, *De vroege schaduw*, 1937) kwam hij als een nieuw dichter te voorschijn met *De cirkel tot Markissos* (1938), de eerste van een reeks verzen, boeken die in 1947 samen werden uitgegeven als *Gedichten I en II*.

De vele latere bundels zijn niet meer op die wijze verzameld. Wel verscheen in 1965 een omvangrijke keuze *Naar het einde toe versmalt de weg*. Hensen schreef ook een twintigtal toneelstukken, waarvan een klein deel onuitgegeven bleef, en een essay *Over de dichtkunst* (1947). Nog heel jong (in 1940) ontving hij de driejaarlijkse staatsprijs voor poëzie en naderhand die voor toneel.

H.V. - RADIO

Hilversum II; 9.45 - 10.00 uur.

11 juni: 'Over onze hoofden heen?'
Een stroming binnen enkele konfessionele partijen om te komen tot een progressieve volkspartij, waarin ook plaats is voor humanisten. Maar staan die zo te dringen?
Met o.a. Mr. M. G. Rood.

18 juni: Een prettige vakantie binnen de diktatuur. Zon, zee, natuurschoon, lage prijzen, prima bediening; wat willen we nog meer?
Medewerking o.a. Laurens ten Cate.

25 juni: 'Mensen tussen machines'.
Een indruk van het werk van de humanistische geestelijk raadsman in het IJmondgebied.
Medewerking Jan Smits.

2 juli: Invuloefeningen in humanisme (V).
Medewerking C. Cabout.